

Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində intellektual oyunların tətbiqi məsələləri

Bahar İsmayılova

İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

www.biaz.ucoz.net, bahar_ismayilova@yahoo.com

Xülasə — Məqalədə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində qarşıya çıxan bəzi problemlər araşdırılmış, mövzuların mənimsənilməsi, qiymətləndirilməsi, asudə vaxtın səmərəli təşkilində, Azərbaycan dilinin tədrisinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasında İKT-nin rolunun və tətbiqinin üstünlükləri qeyd olunmuş, təlimin keyfiyyət göstəricilərinin yüksəldilməsi üçün müxtəlif intellektual oyunlardan, xüsusilə krosvordların hazırlanması və həlli, onlayn yarışlardan istifadənin zəruriliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər — *tədrisyönlü intellektual oyunlar; dayanıqlı daxili motivasiya, krosvord; onlayn yarışlar; təlimin fərdiləşdirilməsi; özünüqiymətləndirmə; özünütəhsil; özünütəsdiqetmə*

I. GİRİŞ

İnformasiya cəmiyyətində təhsilin modernləşdirilməsi üçün hansı texnologiyalardan necə istifadə edilməsi aktual məsələlərdən biridir. Bu gün dünya iqtisadiyyatı daha çox bilik yönümlü olduğundan ölkələrdə müasir tələblərə cavab verən təhsil sisteminin qurulması tələb olunur. Bu amil inkişaf etmiş ölkələrdə təhsilin informasiyalaşdırılması istiqamətində sistemli şəkildə bir neçə

mərhələdə islahatların keçirilməsinə səbəb olmuşdur. Neçə illərdir ki, respublikamızda ictimai və iqtisadi sahələrdə olduğu kimi təhsil sferasında da ciddi islahatlar aparılır [1]. “Təhsil millətin gələcəyidir” deyərək təhsilə yüksək qiymət verən və onun perspektivlərini dahiyənə şəkildə göstərən ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev təhsili belə qiymətləndirir: “Təhsil bizim gələcəyimizdir, inkişaf perspektivlərimizi müəyyən edən ən başlıca sahədir”. Bu ideyalar əsasında bütün fənlərin, o cümlədən Azərbaycan dili fənni üzrə təhsilin yeni məzmunu, məzmun standartları, fənn kurikulumu, buna uyğun olaraq, dərslik və dərs vəsaitləri işlənib hazırlanmış, davamlı olaraq müxtəlif dövlət proqramları həyata keçirilir [2]. “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” 1 noyabr 2018-ci il tarixli fərmanda bu istiqamətdə ardıcıl dövlət siyasətinin aparılmasının nə qədər zəruri olduğu vurğulanır [3].

Kompüter texnologiyalarına dərindən yiyələnmək, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) yüksək səviyyədə istifadə bacarıqlarına malik

olmaq müasir dövrün tələbidir. Ona görə də ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili fənninin tədrisi üsullarının daha da təkmilləşdirilməsi, İKT ilə əlaqəli yeni metodların işlənməsi və şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərindən asılı olaraq müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə onların bu fənnə marağının artırılması olduqca zəruridir. Tədrisdə İKT-nin tətbiqinin bir çox üstünlükləri vardır:

- Qavrama imkanlarının, öyrənmə keyfiyyətinin artırılması;
- Öyrənməyə marağın yaradılması, artırılması;
- Tədrislə bağlı hər cür informasiyaya əlyətərlik imkanı;
- Bilik və bacarıqların qiymətləndirilə bilməsi, özünüqiymətləndirmə, özünütəkmilləşdirmə və s.

Gündən-günə təkmilləşən, inkişaf edən İKT-nin imkanlarından Azərbaycan dilinin, eləcə də bütün fənlərin tədrisində tətbiyinəməli məqsədlərlə istifadə etmək olar. Müxtəlif səviyyəli inteqrativ, interaktiv krosvordlardan, işgüzar oyunlardan istifadə gənclərin müxtəlif mənbələrlə işləməsinə, idraki fəallığının artmasına, özünüqiymətləndirmə və özünütəkmilləşdirməsinə şərait yarada bilər.

II. AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİNİN TƏDRİSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR

Neçə illərdir ki, məktəblilərin, gənclərin söz ehtiyatının azlığı, bir çox hallarda informasiya texnologiyalarından əyləncə

məqsədlə istifadə etməsi müasir dövrün aktual problemlərindən biri olaraq müəllimləri, valideynləri çox narahat edir. Bu çətinliklərin səbəbləri ilə bağlı sorğunun nəticəsində aldığımız cavablar aşağıda təsvir olunmuşdur:

- Maddi-texniki bazanın lazımi səviyyədə olmaması;
- Təlimin fərdiləşdirilməsi, hər bir şagirdin müstəqil fəaliyyətinin təşkilində yaranan çətinliklər;
- Şagirdlərdə fənni öyrənmək üçün motivasiyanın qənaətbəxş olmaması.

Xüsusilə region məktəblərində maddi-texniki baza lazımi səviyyədə olmadığı üçün dərs prosesində aşağıdakı kimi problemlər yaranır:

- İnternet vasitəsilə araşdırma tipli tapşırıqların yerinə yetirilməsi çətin olur;
- Təlimin fərdiləşdirilməsi, praktiki işlərin təşkilində çətinliklər yaranır;
- Dayanıqlı öyrənmə motivasiyasının yaradılması (şagird özü istəməsə heç kəs onu içindən gələn istəklə öyrənməyə məcbur edə bilməz!) çətinləşir;
- Özünüqiymətləndirmə, özünütəkmilləşdirmə zamanı çətinliklər yaranır;
- Passiv şagirdi, tələbəni fəaliyyətə həvəsləndirmək, hər dərsdə ən azı 5-7 dəqiqə təhsilənlərin 100% fəallığını təmin etmək çətin olur.

Bütün fənlərin, xüsusilə Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində hər bir şagirdin dərsi mənimsəmə səviyyəsini hər dərs

yoxlamaq, biliyində olan zəiflikləri ona anlatmaq, bilmədiyi hissələri öyrətmək vacibdir. Müəllimlər yaxşı bilir ki, bu işi reallaşdırmaq çox çətindir. Ancaq hər bir şagird, tələbə dərslər prosesində öz potensialına uyğun krosvord hazırlayarsa, həll edərsə, qısamüddətli onlayn yarışlarda iştirak edərsə, özünüqiymətləndirmə prosesini aparmış olur və bu fəaliyyət zamanı öz səhvlərini görür. Bir səhifə mətni öyrənmək əvəzinə həmin mövzu üzrə 10-20 interaktiv test işləmək, onlayn yarışlarda iştirak etmək, anında səhvinə, zəif bildiyi hissələri görüb, bilmədiklərini öyrəniyəndən sonra yarışa qatılmaq şagird, tələbə üçün daha maraqlıdır və o, yarışlarda yer tutmaq üçün yorulmadan, əzmkarlıqla işləməyə çalışır.

Bəzi saytlardan [4] istifadə etməklə buraxılış, ali məktəbə qəbul imtahanları və s. üçün hazırlanmış testlərdən ibarət elektron baza əsasında keçirilən onlayn yarışlar təhsilalanlara müxtəlif istiqamətlərdə uğur qazanmağa kömək edir:

- Şagirdlərə IX və XI siniflərdə buraxılış imtahanlarını, ali məktəbə qəbul imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verməyə yardımçı olur;
- Tələbələrə kollokvium və semestr imtahanlarında uğur qazanmağa kömək edir;
- Magistratura, işə qəbul imtahanlarında və s. istiqamətlərdə fəaliyyət zamanı yüksək nəticələr əldə etməyə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir edir.

Hər bir fənnin tədrisi zamanı müəllim ilk növbədə terminlərin, anlayışların

mənimsənilməsinə çalışır. Müxtəlif mövzular üzrə hazırlanan interaktiv krosvordlar, testlərlə iş zamanı təhsilalanlar terminləri daha yaxşı başa düşür, onları müqayisə edir, mövzulara aid bilikləri dərinləşir, praktik bacarıqları artır, təkmilləşir. Fikrimizcə, Azərbaycan dili fənninin tədrisi prosesində müxtəlif səviyyəli, integrativ, interaktiv krosvordlardan, onlayn yarışlardan istifadə özünüqiymətləndirmə, özünütəhsil, özünütəkmilləşdirmə bacarıqlarını, öyrənmə motivasiyasını artırır və nəticədə tədrisin keyfiyyəti yüksəlir.

Araşdırmaların nəticələrinə görə krosvordlar, tədrisönlü oyunlar oxuyub-anlama, dərkətmə, problemləri hissetmə və çevik, optimal həll etmə bacarığını artırır. [5].

Amerikada ali məktəblərə qəbul imtahanları zamanı məktəblilərin intellektual qabiliyyətlərini yoxlamaq üçün xüsusi ümumfederal testlərdən istifadə olunur [6]. Bu testlər vasitəsilə həm də şagirdlərin müxtəlif fənləri mənimsəmə səviyyəsi, həyatı bacarıqları da ölçülür. Milli Terminoloji İnformasiya Sisteminin veb-portalında [7] yerləşdirilən lüğətlərdən istifadə etməklə hazırlanan interaktiv, integrativ testlər, krosvordlar vasitəsilə təhsilalanların hər bir fənn üzrə nailiyyətlərini qiymətləndirmək mümkündür.

Hər hansı metod, üsul, vasitənin üstünlüyü aşağıdakı parametrlərlə xarakterizə olunur:

- Əlçatanlıq (müəllim və təhsilalan üçün);

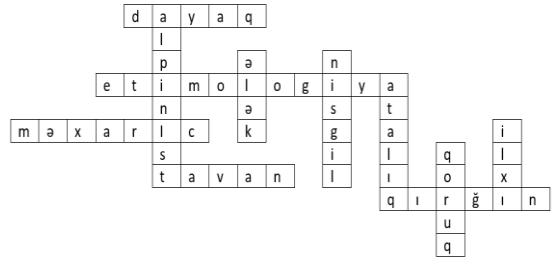
- Təlimi fərdiləşdirmə, özünüqiymətləndirmə, özü-nütəhsil, özünənəzarət, özünüidarəetmə imkanı ilə;
- Müstəqil fəaliyyət zamanı sürət, nəticələrin kəmiyyət, keyfiyyət göstəriciləri ilə;
- Həyati bacarıqların (sosiallaşma, özünüifadə, özünütəsdiqetmə və s.) artması ilə.
- Krosvordların hazırlanması və həlli, mərhələli oflayn və onlayn yarışlar bu baxımdan ideal fəaliyyətlərdən biri olmaqla hər bir təhsillənən üçün əlçatandır.

Krosvordların hazırlanması və həllinin aşağıdakı kimi əhəmiyyəti vardır:

- Təhsilənlərin müstəqil işləməsinə, özünü qiymətləndirməsinə, özünütəhsilə, özünü təkmilləşdirməsinə və reallaşdırmasına imkan yaranır;
- Fənnə, nəzəriyyəni öyrənməyə maraq, kitabla işləmə həvəsi artır;
- Diqqəti mərkəzləşdirmə bacarığı, yaddaş inkişaf edir, fənnə aid terminlər təhlil olunur, yadda saxlanılır, söz ehtiyatı artır, təhsilənlənən savadlı yazılışı öyrənir;
- Yaradıcı təfəkkür inkişaf edir, hazırladığı krosvordlar başqa siniflərdə istifadə olunduqda öyrənənənin yaradıcı əməyə motivasiyası yüksəlir, öz broşurunun olmasını arzulayır;
- Başladığı işi axıra çatdırma, çevik düşünmə, lüğətlə işləmə bacarığı təkmilləşir, qazandığı uğurları gördükcə motivasiyası, özgüvən hissi artır;
- Əzmkarlığı artır və şagirdə yarışmaq, özünü təsdiq etmək arzusu yaranır, qətiyyət, məsuliyyət, inadkarlıq tərbiyə olunur;

- Rəqabət hissi şagirdləri daha çətin krosvordlarla işləməyə həvəsləndirir, könüllü olaraq dərscdənkənar saatlarda cütlərlə, qrup şəklində müxtəlif növ suallarla işləyir, idraki fəallıq, nəticədə təlimin keyfiyyəti yüksəlir;
- Şagird krosvordla iş zamanı daha çox düşünür, kreativ olur. Test iş zamanı əzbərçilik vardır, cavablar olduğu üçün şagird bəzən məntiqlə cavabı tapa bilir.

Krosvord hazırlanması və həlli, mərhələli yarışlar fikrimizcə ideal fəaliyyətdir, ən zəif təhsilənlənin inkişafına imkan yaradır (Şəkil 1.). Bir qələm, vərəq, broşur, sayt kifayətdir ki, şagird müstəqil işləsin, anında səhvini görsün, düzəltsin, təkmilləşsin.

Şəkil 1. İntegrativ krosvord nümunəsi

Krosvord hazırlamağın və həll etməyin aşağıdakı imkanları yaranır:

- Sərbəstlik, müstəqillik, seçim azadlığı;
- Məhdudiyətsiz, maraqlı məşqetmə;
- Mərhələlərlə özünüqiymətləndirmə, özünütəhsil, hədəflərə çatma, özünütəsdiq;
- Sağlamlığa müsbət təsir, əyləncə, istirahət etmə imkanı.

NƏTİCƏ

Aparılan tədqiqatların nəticələrinə əsaslanaraq aşağıdakı kimi təkliflər hazırlanmışdır:

- İnformatika, Azərbaycan dili və riyaziyyat fənlərinin integrativ tədrisi ilə bağlı Almaniya təcrübəsinin araşdırılması, qəzet redaksiyalarının əməkdaşları ilə görüşlərin, disputların, ekskursiyaların keçirilməsi təhsilçilərin integrativ biliklərinin dərinləməsinə, həyati bacarıqlarının artmasına çox böyük təsir edə bilər. [8].
- Müəllimlərdə intellektual oyunların tədris prosesinə tətbiqi ilə bağlı bacarıqların formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üçün mərhələli təlimlərin keçirilməsi təhsil müəssisələrində təlimin keyfiyyət göstəricilərinin artmasına, qiymətləndirmədə olan bəzi problemlərin həllinə müsbət təsir edə bilər.
- Siniflər üzrə müxtəlif səviyyəli tədrisyönlü krosvordlara aid broşurlar hazırlanması, hazırlanmış interaktiv krosvordların disk şəklində broşura əlavə edilərək məktəblərdə yayılması Azərbaycan dilinin tədrisində keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə effektiv təsir edə bilər;
- Azərbaycan dili və informatika fənləri üzrə integrativ dərslərin keçirilməsi bu istiqamətdə görülən işlərə tökan verə bilər.
- V-XI siniflərdə tədrisin məzmununa uyğun olaraq müxtəlif səviyyəli, integrativ, interaktiv krosvordlar, testlər, quizlər, müxtəlif mərhələli oflayn və onlayn yarış nəticələri, integrativ dərslər və s. daxil ediləcəyi saytın hazırlanması şagirdləri bu istiqamətdə aktiv fəaliyyətə stimullaşdırar, Azərbaycan dili fənninin tədrisi keyfiyyətinin yüksəlməsinə müsbət təsir edər, Azərbaycan dili fənninə İKT-nin tətbiqi imkanlarını genişləndirər.
- Multimedia qurğularından tez-tez istifadə monotonluq yaradır, aktiv fəaliyyətə marağı azaldır. Məqsədyönlü, mövzulara uyğun dəyişikliklər, rollu, işgüzar oyunların keçirilməsi (məsələn, informatika müəlliminin istiqamətləndirməsi ilə krosvordlardan ibarət broşurların, fəxri fərmanların, təbrik açıqcalarının, valideyn iclaslarına dəvətnamələrin və s. hazırlanması və yayılması ilə bağlı), esse yazma üzrə yarışların keçirilməsi və s. dayanıqlı motivasiyanı artırır, onun idarəedilməsini təmin edir.

İSTİNADLAR

- [1] Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası, URL: <https://president.az/articles/9779>
- [2] Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı, 1999. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/5363>.
- [3] <https://president.az/az/articles/view/30563>.
- [4] <https://quizizz.com>
- [5] Qurbanova Ə.M., İsmayılova B.İ., Tədrisyönlü oyunlardan, intellektual testlərdən istifadə etməklə informatika fənninin tədrisində olan bəzi problemlərin həlli yolları // Bakı:AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, “İnformasiya cəmiyyəti problemləri”
- [6] <http://institute-of-progressive-education-and-learning.org/elearning/elearning-educational-games/>
- [7] <http://www.azterm.az>
- [8] Michael Weigend. Обучение информатике в Германии - тенденции и проблемы (Перевод с нем. М.И.Юдовина) // Компьютерные инструменты в школе, №2, 2012, с. 1-9